

1.- Día de feira na
«Calle da Plaza» ou
Rúa do Castro arredor
de 1930.
Autor: (?).

ALFREDO ERIAS MARTÍNEZ
XOSÉ Mª VEIGA FERREIRA

BETANZOS FOTOGRÁFICO

Imaxes dos séculos XIX e XX

EXCMO. CONCELLO DE BETANZOS
-Arquivo Municipal-

Edición do Excmo. Concello de Betanzos®

ISBN: 84-923797-7-4

Depósito Legal: C-2467/2001

Maquetación: Alfredo Erias

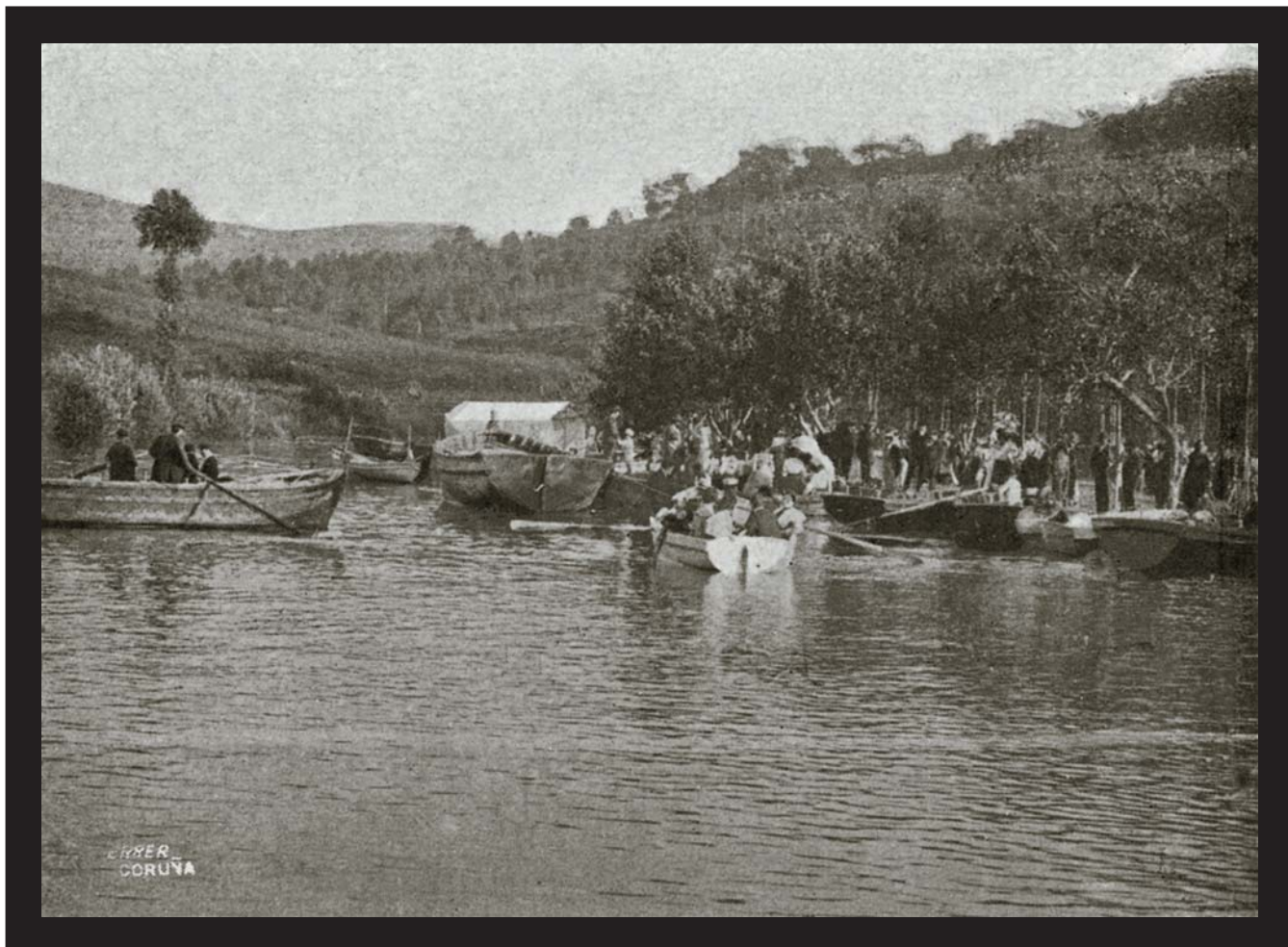
Impresión: Lugami -Betanzos-

«Betanzos Fotográfico: Imaxes dos séculos XIX e XX» é unha selección de fotografías das miles que ó longo das derradeiras décadas foron entrando no Arquivo Municipal. Algunhas son pouco coñecidas e outras preséntanse por primeira vez, pero todas nos transmiten esa atmosfera entrañable dun pasado que non debemos esquecer.

A importancia desta mostra é evidente e estou seguro que chamará a atención a todos. De feito, está realizada coa intención de servir de base para unha futura sala estable de Fotografía no Museo das Mariñas.

O meu agradecemento a tantos fotógrafos, profesionais ou non, que desde a segunda metade do s. XIX nos legaron tan maravillosas imaxes. E, de todos eles, o meu especial recoñecemento a D. Francisco Javier Martínez Santiso porque a el debemos as imaxes máis antigas e espectaculares da cidade. O meu agradecemento tamén ós funcionarios que desde o Arquivo nos sorprenden cada pouco coa aparición de novos documentos que fortalecen as raíces da nosa memoria.

Manuel Lagares Pérez
Alcalde de Betanzos

2.- Os Caneiros arredor de 1900.
Autor: Avriellón (Imprenta Ferrer).
Aparece impresa no programa de festas de San Roque de 1904.

Introducción á fotografía en Betanzos

A APARICIÓN DA FOTOGRAFÍA

Joseph-Nicéphore Niepce (1765-1833) era un ilustrado (físico e químico) de orixe aristocrática, vido a menos a causa da Revolución Francesa. El foi o verdadeiro inventor da fotografía arredor de 1827, aínda que as academias francesas das Artes e das Ciencias non terían coñecemento diso ata 1839. Chegou a ela cando se introduciu no mundo do gravado litográfico, onde descubriría a posibilidade de facer un número indefinido de copias a partir dun orixinal.

Asociaríase a Daguerre a quen se debe a técnica dos «daguerrotipos» (fixación de imaxes sobre unha placa de cobre de 16,5x21,5 cm. recuberta de prata). Pero foi o inglés William Henry Fox Talbot quen marcaría a liña do futuro cando o 25-I-1839, só 3 semanas máis tarde da presentación de Daguerre ás academias, mostra na Royal Institution of Great Britain o seu sistema de reprodución de imaxes negativo-positivo co que podía facer un número indefinido de copias a partir dun negativo. Pola súa banda, Hypolite Bayard, xa en febreiro de 1839, obtivera imaxes negativas sobre papel e en marzo logrou positivos directos con papel impregnado en cloruro de prata.

Os perfeccionamentos técnicos non pararon e desde aqueles primeiros tempos unha chea de instantes quedaron aprisionados en forma de imaxes quietas, que son hoxe documentos maravillosos do devir da xente e do mundo.

PRIMEIRAS FOTOGRAFÍAS EN BETANZOS

A fotografía tivo un éxito inmediato no seo das familias fidalgas e burguesas, utilizada, sobre todo, como medio de intercambio de retratos. En Betanzos, algúns albums familiares permítennos vislumbrar-la técnica, a estética e a función social destas chamadas «cartes-de-visite». Dous destes albums pertencen a Familia Ramos (un de dona María Álvarez Crespo e o outro, de Dª Rosa Bringas) e as súas datas límite documentadas van de 1860 a 1885. Estes albums, case coas mesmas fotos, deberon ser iniciados por Don Juan Arines Montenegro, notario na cidade e xefe

local (ata 1897, ano en que morre) do Partido Conservador de Cánovas. As «cartes-de-visite» que levan algo escrito están dirixidas a el e máis á súa muller, Dona Rafaela Lago, pero tamén ó primo desta, Don Nicanor Cadenas de Lago. Por outra banda un destes albums, parece que pertenceu nalgún momento a Dona Joaquina Ramos Quiroga.

A súa primeira fotografía con data fíxose na «Photographie de J. Laurent, C^a. de S. Gerónimo 39 (Madrid)» e representa a J.M.R. de S. que lla envía ó seu amigo D. Nicanor Cadenas desde a capital de España o 26 de agosto de 1860. A segunda foi feita tamén por «J. Laurent, fotógrafo de S.M. la Reina ...» e representa a D. Celestino Vidal que lla envía ó seu «amigo» e «paisano», D. Nicanor Cadenas, desde Madrid en xuño de 1861. É probable que algunhas fotos do album sexan anteriores, pero as citadas teñen a data precisa. Sen dúbida, debe haber máis fotos na cidade que rondan o 1860 e temos noticias certas de que se fotografou a inauguración da Fonte de Diana o domingo, 17 de novembro de 1867.

Os outros dous albums estudados pertencen á Familia Lissarrague e fóronnos prestados polas fillas de Dona Mª da Concepción Lissarrague Leis, viuva de Pita. Ela era unha desas persoas que gardaban na cabeza e no corazón a memoria das xentes doutros tempos... As dúas primeiras fotografías con testemuñas cronolóxicas representan a quenes daquela debían ser noivos e curiosamente as dúas teñen por detrás textos semiborrados. El é Don Federico Pita y Caramés e ela Dona Isabel Espelosín y Suárez de

**Francisco Javier
Martínez Santiso
(1868-1934).**

Deza. O retrato en busto de militar del ten manuscrito «A mi querido amigo y compañero ...[borroso]» e asina «Federico Pita y Caramés, marzo, 19, 1866 [ten un rectificado que semella 1868, pero sen seguridade]»; máis abaixo pon «julio, 3, 1864, con outro rectificado que parece 1869]. O retrato dela pon «Coruña 1867» e máis borroso «a mi Federico». Ós poucos anos vémoslos como matrimonio asentados en Cuba. A derradeira foto documentada aparece asinada o 3-III-1933.

A estes albums xúntanse outras coleccións, máis ou menos amplias, ás que poidemos acceder. Delas cabe destacar a de Don Adolfo Sánchez por levarnos, entre outros «paisaxes», ó da política da restauración e de boa parte do s.XX onde a súa familia tivo un papel protagónico. Outras máis son as de Dona Rosina Martínez Barral, filla de D. Francisco Javier Martínez Santiso, probablemente o primeiro fotógrafo aficionado da cidade; Familia Couceiro; Familia Curiel; Familia Mauri; Familia Abarrategui; Familia Muñoz, Familia Barús, Dª Mercedes Morandeira, Dª Dolores García Teijo, Don José García; D. José Núñez; D. Antonio Nogueira...

Estes albums e coleccións permítenos coñecer algúns dos fotógrafos que desde aproximadamente 1860 traballaban en Galicia (e tamén fóra dela), posto que o seu nome e enderezo aparece con frecuencia por detrás ou por diante das fotografías.

O problema máis grande para as fotografías do s.XIX está no feito de que moitos dos retratos que conteñen non presentan ningunha referencia identificativa da persoa. Só unha investigación nos documentos dos arquivos familiares (e quizais tamén nos públicos, segundo as persoas de que se trate) permitiría a correcta identificación desta xente, posto que xa non quedan vellos que lembren.

FOTÓGRAFOS CON NOME PROPIO EN BETANZOS

Os fotógrafos dos tempos heroicos eran xente que viaxaba moito; estaban un tempo nunha poboación e cando se esgotaba o traballo íanse para outro sitio. O caso é que a meirande parte dos fotógrafos profesionais que veremos en Betanzos non naceron aquí.

O primeiro establecido do que temos noticia, chegou no 1886: é **Jorge Franco Sanz**, que nacera no 1845 en Borja (Zaragoza) e vivía agora na Rúa Nova, 63 (pasou ó 55 no Padrón de Habitantes de 1889):

«El fotógrafo Sñr. Franco, que se halla hace días en esta ciudad, ha sacado varias vistas de esta población, con bastante exactitud, y tenemos sumo gusto en recomendarlas a nuestros lectores ya por su economía y ya también por su perfección.» [Las Mariñas, 14-VIII-1886.]

«El Señor Franco ha vuelto a abrir su gabinete fotográfico al público en la calle de la Ruanueva núm. 63, continuando por ahora la rebaja en los precios, como tenía anunciado. En el mismo establecimiento vende vistas de esta ciudad y más puntos de Galicia.» [La Libertad, 11-IX-1886.]

«J. Franco - Fotógrafo ¡Retratos á real! Alá vou eu á que me saque a fisonomía d'o rostro d'a miña cara de carantoña.»

«J. Franco Fotógrafo 63-Rúa Nova. Escusado é dicir a perfección e esautitú con que dito fotógrafo executa cantos traballos se ll'encargan, como tamén a nunca vista baratura no precezo d'as súas obras. Sigue retratando o mesmo os días de sol, como n'os nubrados ou chuviosos. Retratos á Real.» [O Antroido, 27-I-1887]

De **Francisco Javier Martínez Santiso** (Betanzos, 3-XII-1868 // 27-X-1934) non pode dicirse que fora un fotógrafo profesional, posto que non vivía deso. Para el a fotografía era unha extensión das súas inculcacións artísticas como pintor e debuxante. Pero tamén buscaba as imaxes como documento, posto que tiña unha faceta de periodista e investigador histórico. E todo eso, unido a un evidente amor por Betanzos, fai que as poucas fotografías que conservamos del sexan as máis antigas e sorprendentes da cidade como tal, desde principios da década de 1890 ata a Segunda República.

De 1893 a 1903 abre unha Academia particular de pintura, debuxo de figura, copia de estatua, paisaxe, adorno, colorido e composición. Algo do ambiente desa Academia pode verse hoxe no Museo das Mariñas.

Dirixiu o «Colegio Privado de 2ª Enseñanza», o «Instituto Libre de 2ª Enseñanza» e o «Centro Instructivo Municipal». No 1905 foi nomeado individuo correspondente da Real Academia Galega. No 1907

conseguiu a Cátedra de Debuxo na «Escuela Superior de Comercio de Santa Cruz de Tenerife», pasando ó ano seguinte á «Escuela Pericial de Comercio de León». Ós tres anos solicitou a excedencia e voltou a Betanzos para dirixir o «Centro Instructivo Municipal» ata 1921. No 1929 foi nomeado polo Concello, Asesor Técnico Artístico, cargo que ostentou ata a súa morte. A el se deben numerosos proxectos de obras (a Fonte de Picachá, a «caseta» de D. Antolín Pita Caramés á beira do Pasatempo, etc.)

Antonio Portela estableceuse na Pza. de Arines (O Campo), 26. Naceu na Coruña no 1869 e chegou a Betanzos arredor de 1918-19. Con el traballaba o seu fillo, **Emilio Portela**, que nacera na Coruña no 1900.

Andrés Carro Silva estaba na Rúa Nova, 41 nos anos da Segunda República. Naceu en Braga (Portugal) arredor do 1897 e chegara a Betanzos no 1919 desde Torrelavega (Santander.)

Mariano Novío Otero era natural de A Baña (naceu entre 1871 e 1883) e emigrou, como tantos outros daquela, á Habana. Chegou a Betanzos no 1908-9. Á altura de 1920 atopámolo establecido na Av. Jesús García Naveira, 18. E, máis tarde, no 1935, vemos que está na Rúa da Ribeira, 155, cando traballa xa con él o seu fillo e herdeiro na profesión, **Mariano Novío Morillo** que nacera na Habana arredor de 1908. Este aínda o coñecemos na década de 1980, posto que estaba establecido na Rúa Travesa.

Antonio Barreiro Belmonte naceu en Ourense arredor de 1885 e chegou a Betanzos no 1920-21. Tiña o seu establecemento na R/ Castro de Unta, 31. Estivo establecido antes en Vilagarcía, onde naceron os seus fillos: Manuela, Francisco, Ramón e Antonio. No 1935, Antonio, de 16 anos, era barbeiro. Pero **Francisco Barreiro Permuy**, de 20, e **Ramón Barreiro Permuy**, de 18, eran tamén fotógrafos e confirmamos que traballaban co pai á altura de 1935. Francisco, afiliado ó Partido Comunista, será «paseado» e asasinado cerca de Curtis o 30 de outubro de 1936.

Antonio Blanco Viñas naceu en Monfero no 1911 e abriu o seu estudio de fotografía no mesmo lugar no que hoxe está, R/ Ánxeles, 7, o 1 de xaneiro de 1934. Algo máis tarde, xa casado, instalouse nunha casa dos Soportais do Campo (logo Restaurante Casanova), pero voltaría pronto

á R/ Ánxeles. Lembra que a primeira foto que fixo o primeiro día, foi un retrato a Rosarita, filla do «xefe» da cárcere. Aprendeu o oficio cando facía o servizo militar de mariñeiro en Ferrol, no Arsenal (1932), aproveitando as tardes libres para estar 6 meses no estudio de Reigosa, onde era especialista en retoque un fotógrafo da familia Portela.

Xunto a Javier Teijeiro Bugallo e Adolfo Rey («Empresa Blanterrey»), fundou o Gran Cine Capitol, que se inaugurou o 17 de marzo de 1942 e permaneceu como o máis importante da cidade ata as derradeiras décadas do s. XX.

Con el traballou durante moitos anos como fotógrafo e mantén en activo ese estudio, **César Delgado Corral**.

José Veiga Roel (Betanzos, 1894-1976), é outro fotógrafo que, como Martínez Santiso, non viviu dese traballo, pero que acadou innumerables premios de fotografía en todo o mundo.

Empezou sendo amanuense do avogado e político local, Agustín García Sánchez e do notario, Víctor Valderrama, pero pronto colaborou cun fotógrafo da cidade (lembramos ter lido esto nun periódico de principios do s. XX), retocando fotos e ampliando retratos. De feito, sería un magnífico debuxante. No 1922 atopámolo como representante en Galicia de «L. Gaumont. Aparellos e accesorios cinematográficos. Casa central en París.»

De tódolos xeitos, ata os 60 anos (1954) non desenrolou a súa faceta de gran fotógrafo, aínda que xa antes fixo algúns traballos, porque del coñecemos, por exemplo, as fotos da igrexa de San Francisco recén incendiada o 22-VII-1936.

Representa un dos cumios da fotografía galega das décadas de 1950-60 dentro do movemento chamado «salonismo», para rematar no «documentalismo» que o levou a ambientes do seu propio entorno. Expuxo en vida en Betanzos, Ferrol, A Coruña, Tarrasa, Avellaneda e Bos Aires. A súa obra foi moi coñecida, sobre todo a través da prestixiosa revista *Vida Gallega*, pero tamén de outras como *Galicia*, do *Centro Gallego de Buenos Aires*... O seu fillo, José Antonio Veiga, sen dedicarse tampouco ó oficio, fixo excelentes fotografías.

Antonio Selgas Goyanes tampouco é un fotógrafo profesional, pero acadou gran mestría no campo artístico.

Naceu en Ourense no 1925. É químico e óptico. Chegou a Betanzos no 1951 e abriu o ano seguinte unha droguería na que vendía material fotográfico e revelaba fotos de reportaxe feitas alí onde había xente (pola rúa) por Miguel Laderas, Foto Arjo, Paco Rodríguez, Agilda, Gabín...

Gabín empezou como pinche no Cine Capitol e tivo un primeiro aprendizaxe das técnicas fotográficas con Antonio Blanco Viñas («Foto Blanco»), entre 1941 e 1953. No 1953 emigrou a Venezuela onde permanecerá ata 1959. Alí foi onde se puxo o tanto dos últimos adiantos o traballar asociado co alemán Otto Zymmer. De comezos de 1958 a marzo de 1959 especializouse na fotografía aérea, primeiro no laboratorio e despois tamén desde o propio avión: fotografou toda a Guayana venezolana, todo Maracaibo e, en xeral, todos aqueles territorios onde había indicios de atopar petróleo.

De regreso a Betanzos no 1959, estableceuse na Rúa do Hórreo, 25. A volta supuxo tamén atoparse cun mundo industrial menos desenrolado en canto a materiais fotográficos se refire, pero solucionou esto, en boa maneira gracias á axuda de José Veiga Roel, con quen o ligaba unha gran amizade.

Segundo nos conta el foi o primeiro que saíu ás rúas en Betanzos para facer reportaxes fotográficos. Coa máquina o ombro buscaba os lugares máis concurridos para facer retratos a quen quixera; mesmo ía a fábricas a retratar ós obreiros; buscaba albañís nas obras, grupos de nenos no parque, bailes, ... Á beira desto, expuxo no establecemento fotos súas feitas en Venezuela e, o pouco tempo, as que tiñan xa por tema Betanzos e as súas xentes.

Fersal é outro fotógrafo de Betanzos que aínda está en activo á beira dos seus fillos, que herdan o oficio.

Logo lembramos a **Masaca**, na década de 1980, establecemento que continúa desde hai anos **Arume**.

Faraldo é tamén un dos novos fotógrafos que mantén o oficio na cidade.

Naturalmente, se voltamos ós fotógrafos «aficionados» e ós que conxuntualmente fixeron traballos en Betanzos sen estar establecidos aquí, a lista sería enorme. Digamos somente algúns: **Avrillón, Artús, Blanco** (Coruña), **Cancelo, Juana Castro, Antonio Deive, G. Díaz, Jesús Fernández, José Luis Fernández, Ferrer, Manuel Ferrol, Lacoste, Mas, Samaniego, Luis Veiga...**

A IMAXE DE BETANZOS E DOS BETANCEIROS

Co ritmo acelerado dos nosos tempos non nos damos conta doadamente de como Betanzos cambiou desde a segunda metade do s. XIX ata hoxe. Pero para sorprendernos e facernos meditar, alí están as fotografías, traballo amoroso dunhas xentes que teñen a virtude de deixa-las nosas pegadas, as rilleiras en branco e negro do noso devir como pobo.

A información que estas imaxes nos proporcionan é dunha riqueza extraordinaria. Así, vemos diversas modas no vestir que responden a múltiples influencias; o paso dos vehículos de tracción animal ós automóviles; os cambios na imaxe arquitectónica da cidade; cómo eran as manifestacións festivas, etc. En fin, cambios e máis cambios que as fotografías fixan para a nosa contemplación e tamén para o noso estudio.

Se non fora por estas imaxes, poderíamos dicir que o pasado era un tempo ido, inalcanzable. Pero así, cada vez que ollemos unha vella fotografía ese pasado faise presente, vivo nas nosas mentes e nos nosos corazóns. E mesmo esa visión pode facer que o camiño vindeiro colla rumbos máis axeitados.

Sirvan, pois, estas verbas como introducción a un tema de longo percorrido e tamén como homenaxe a tódolos fotógrafos que nos fotografaron, porque dese xeito mantiveron e manteñen eternizado algo do que fumos e non debemos esquecer.

Alfredo Erias Martínez

3.- Vista de Betanzos, 1901.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

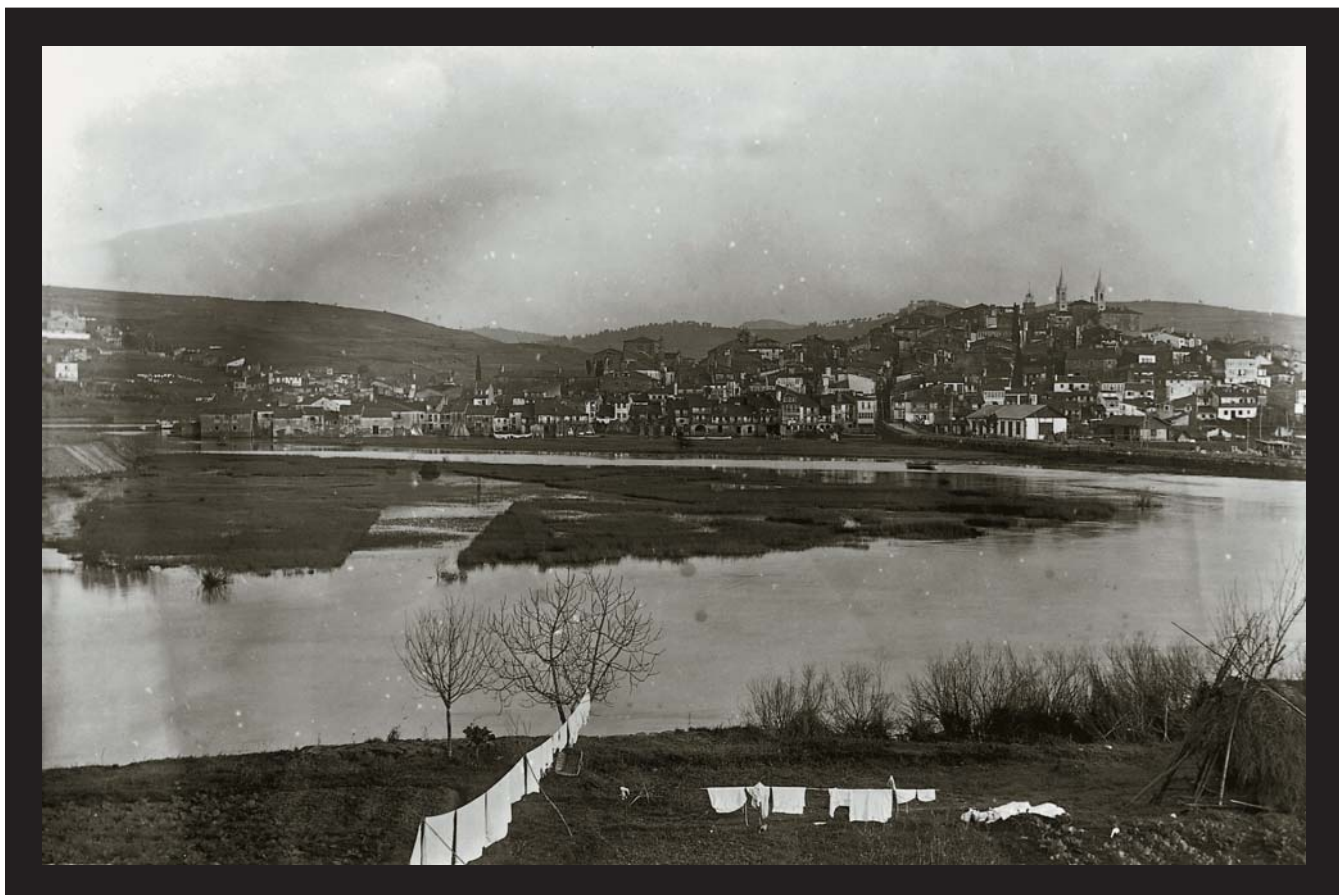
Vista xeral de Betanzos tomada desde a actual Feira Nova. As primeiras casas que vemos son as da Cruz Verde no barrio dos Xudeos. Máis abaixo, no centro, a igrexa e mosteiro de Santo Domingo. Ó fondo, á esquerda, as casas da Magdalena e a curva da vella canle da ría, debaixo da carretera que sube á Angustia. Destaca na imaxe da cidade unha das torres da igrexa de Santiago, que está recén rematada de construír.

4.- Vista Xeral de Betanzos, 1900.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

Vista xeral de Betanzos desde a Magdalena, cando se derrubou a torre antiga da igrexa de Santiago para facer as dúas novas que vemos hoxe e que aquí aínda non aparecen. Á dereita, antes da Ponte Nova, vemos a fábrica de electricidade (proxectouse no 1895 e funcionaba desde o 1896) e o aserradeiro. A marea alta non deixa ve-la canle da ría...

5.- Vista Xeral de Betanzos arredor de 1905.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

Vista xeral de Betanzos desde a Magdalena, cando xa estaban construídas as dúas torres da igrexa de Santiago. No primeiro plano pódese ve-la antiga canle da ría, e na parte esquerda un montón de terra, debido ós traballos de recheo que se estaban levando a cabo para a construción da vía do ferrocarril e a nova canle da ría.

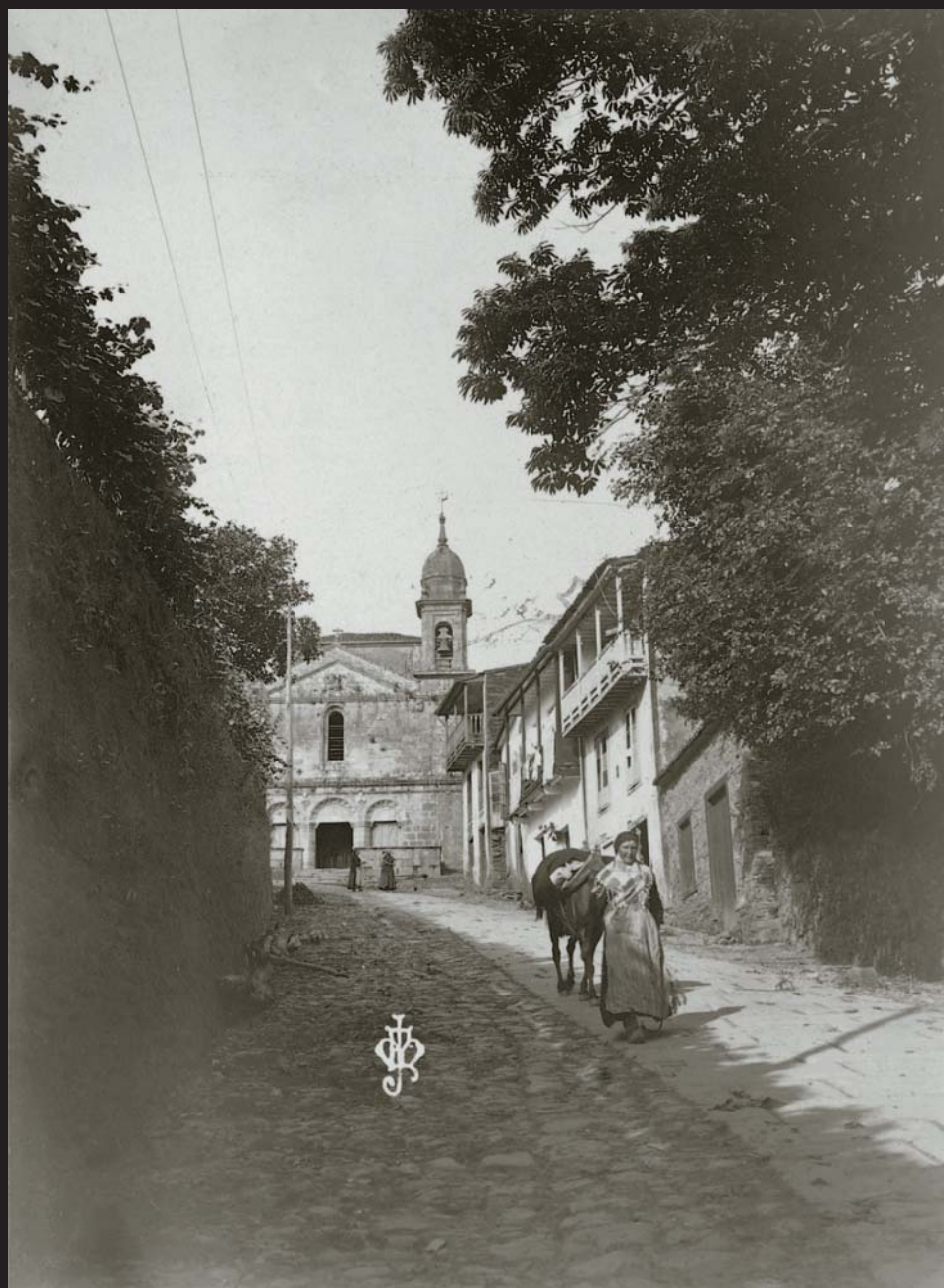

6.- Vista Xeral de Betanzos. 1953.

Autor: Antonio Selgas Goyanes. Xentileza do autor.

Composición por ordenador de dúas fotografías.

En primeiro termo, vemos o matadeiro, proxectado no 1901.

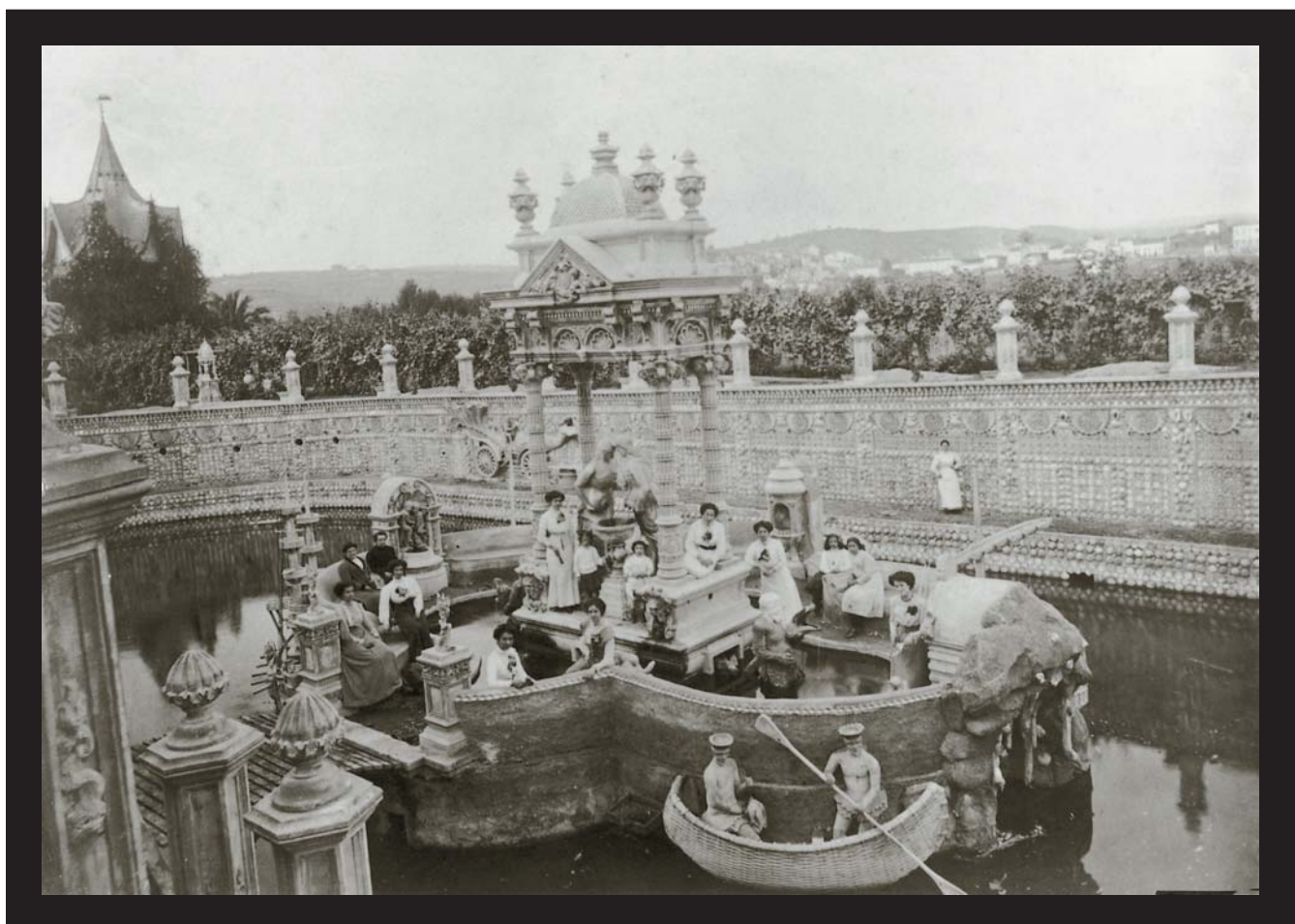
7.- Santuario dos Remedios e Rúa de Nosa Señora do Camiño, *ca.* 1900.
Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

8.- Asilo Manuel Naveira, ca. 1920.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

O Asilo Manuel Naveira en construción. A inauguración oficial realizaríase o 12 de outubro de 1929. Ó fondo vense as «casetas» da Magdalena, que foran antigamente Hospital de Lazarados.

9.- Família García Naveira no Estanque do Retiro do Pasatempo arredor de 1905.
Autor: (?)

10.- Excursionistas da Coruña que viñan da Estación de Ferrocarril do Norte e pasaban por diante do mosteiro das Cascas o 14 de xullo de 1907.

Autor: Ferrer.

Acto das Festas de San Roque, en datas desacostumadas, que organizou a chamada «Liga de Amigos de Betanzos.»

11.- Lavadeiro Público das Cascas no 1900.
Autor: ¿Francisco Javier Martínez Santiso?

12.- A Riberia vista desde a Eira Vella arredor de 1930.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

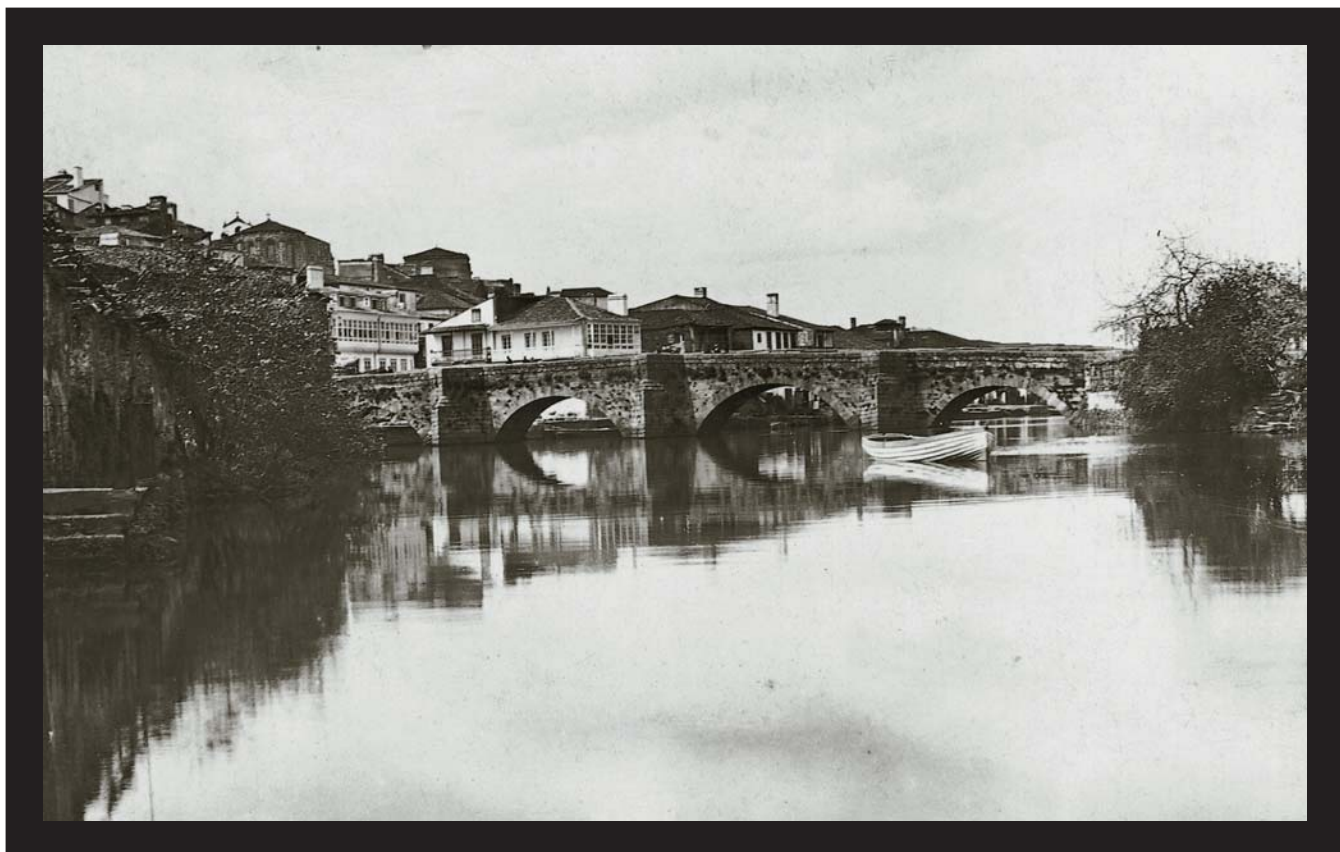
Na outra beira do río pode verse o edificio medieval de pedra popularmente chamado funil (de «alfolí») do sal.

13.- Regatas no Mandeo fronte á Eira Vella, 14 de xullo de 1907.

Autor: Ferrer.

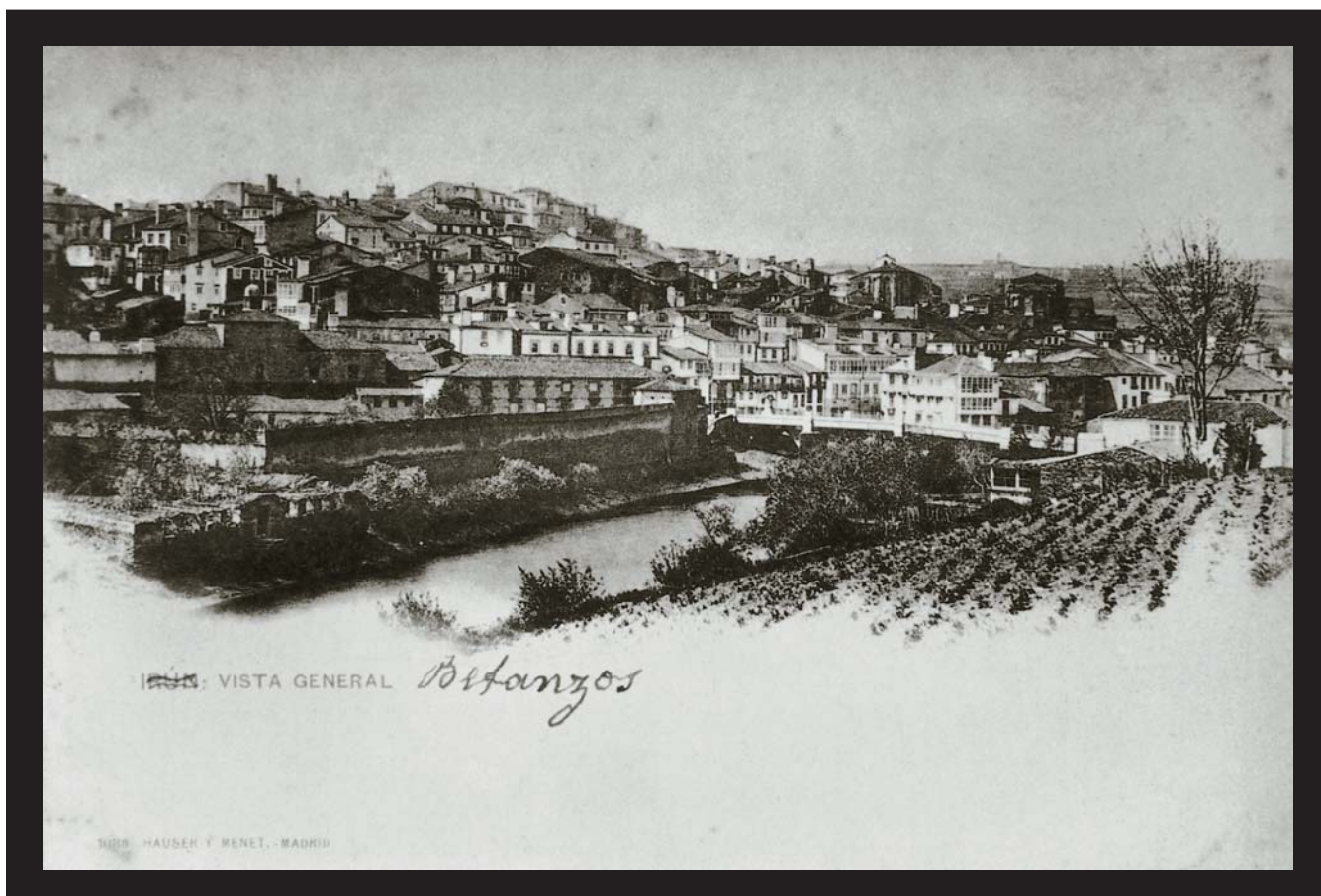
Acto das Festas de San Roque, organizadas pola «Liga de Amigos de Betanzos».

14.- A Ponte Vella arredor de 1895.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

Aínda poden verse os antigos apartadeiros, que pronto serían destruídos.

15.- Vista Xeral de Betanzos arredor de 1900.

Autor: (?) (Imprenta Hauser y Menet).

Na vista destaca a obra realizada na Ponte Vella (no 1897 ou pouco despois) co ensanche e a colocación dunha barandilla de ferro en substitución dos apartadeiros antigos. A construción máis alta é a Torre do Reloxio, polo que xa está derrubada a torre da igrexa de Santiago e estaríanse a construír as novas torres.

16.- A desaparecida Ponte Nova vista desde o Peirao arredor de 1900.
Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

17.- O Peirao de Betanzos no 1919.

Autor: Pelai Mas i Castañeda (Arxiu Mas).

As redes dos pescadores hai xa moitos anos que non se ven e a emblemática imaxe do Peirao tamén desapareceu en boa maneira, xunto cos hórreos, a area, o patexo e a medieval Ponte Nova.

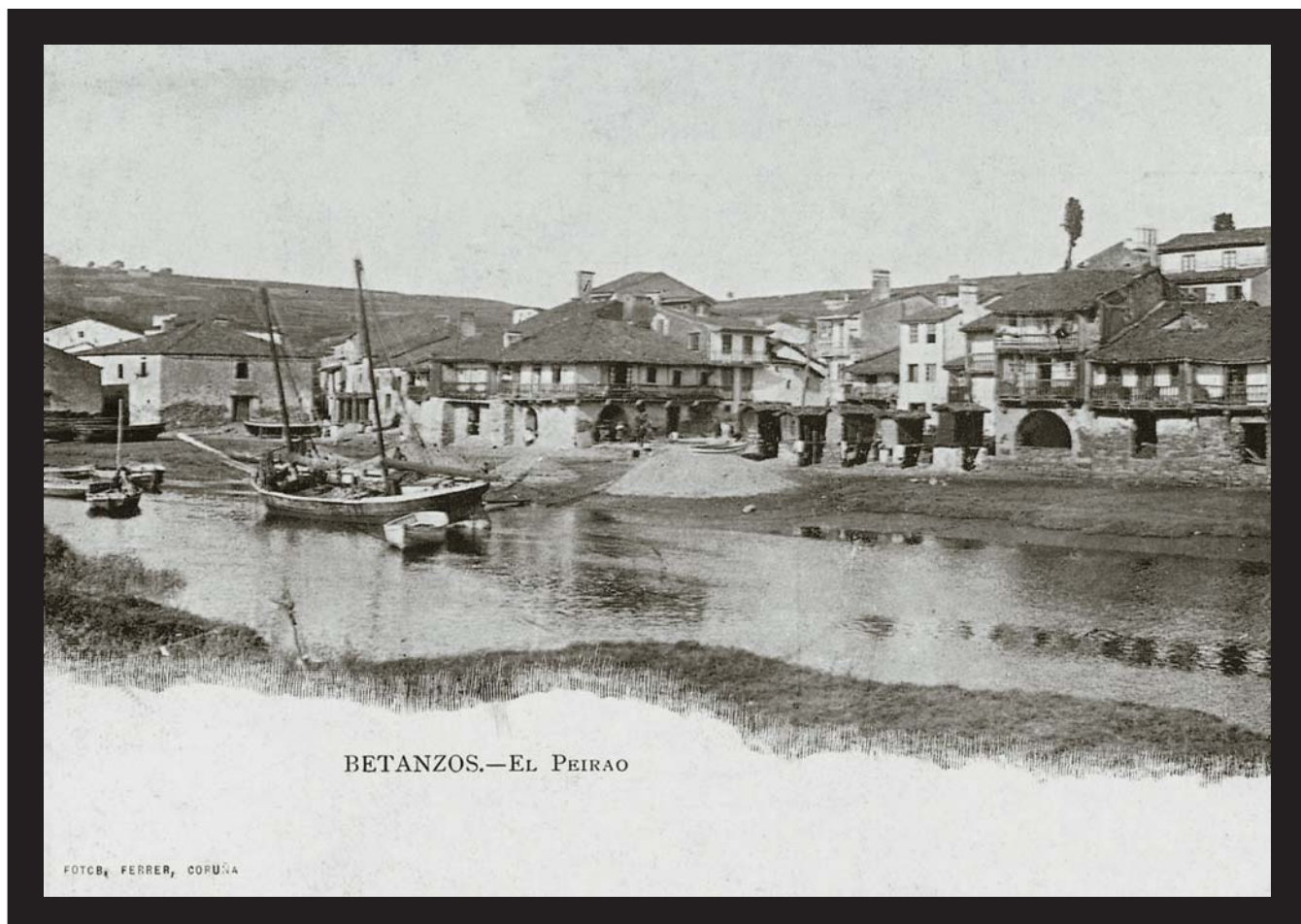
18.- Vista de Betanzos co Peirao e a carpintería dos Bedoya en primeiro plano (1953). Autor: Antonio Selgas Goyanes.

19.- O Peirao arredor de 1905.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

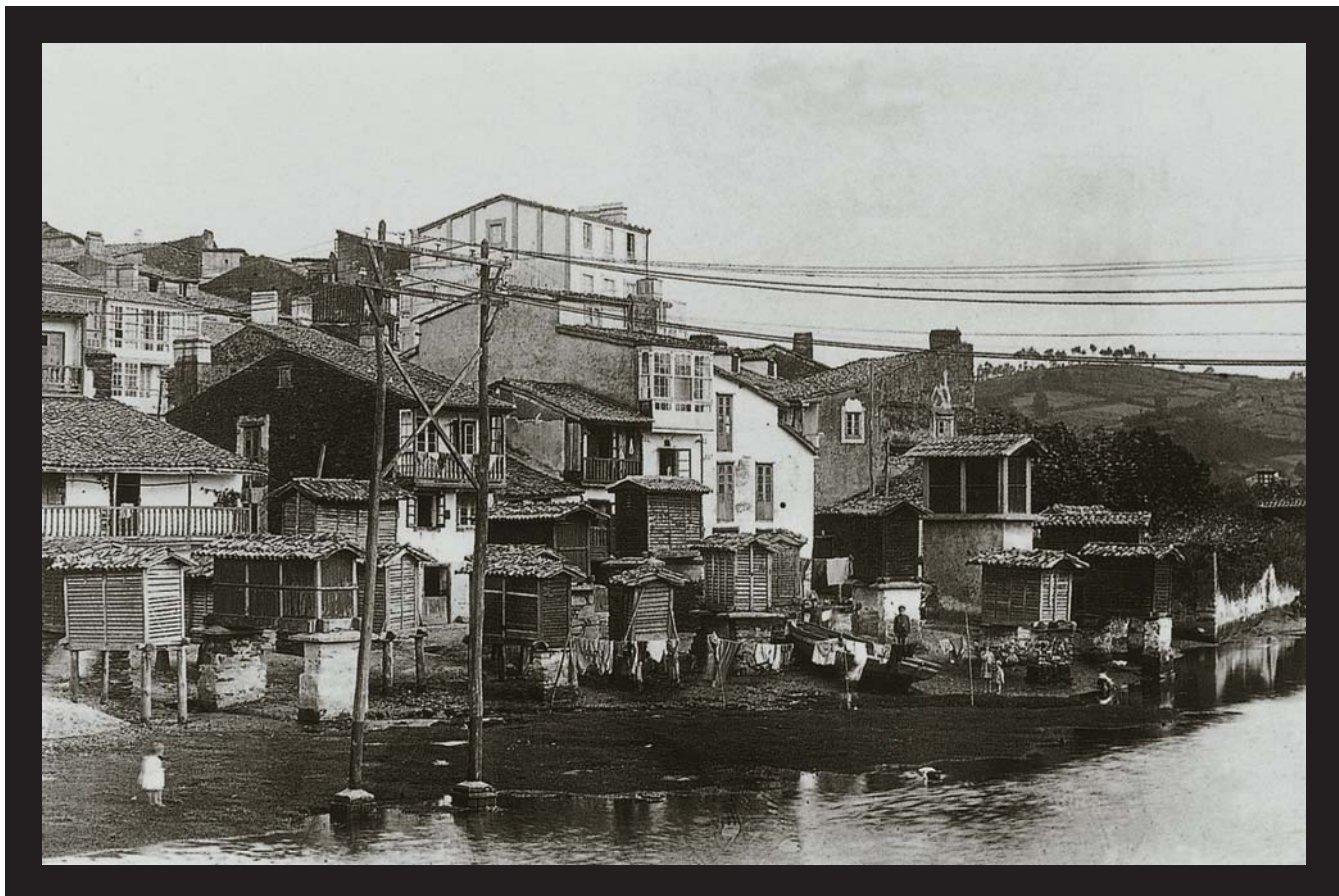
É a imaxe dun Betanzos mariñeiro, no que entraban os barcos de pau alto antes do corte da antiga canle da ría (setembro de 1906). Pode verse ó fondo o talude de terra que se está a facer para o ferrocarril. O loureiro fálanos dunha bodega de viño da terra, tradición que se mantén hoxe xunto ó maínzo que se seca nos balcóns (aínda que neste caso cada vez é máis escaso).

20.- O Peirao arredor de 1900.

Autor: Ferrer.

É esta unha imaxe clásica de Betanzos, que se foi perdendo, en boa maneira, ó longo do s. XX.

21.- A Galera no 1919.

Autor: Pelai Mas i Castañeda (Arxiu Mas).

Unha imaxe maravillosa do Betanzos tradicional que tamén se foi perdendo ó longo do s. XX. A luz eléctrica que ven da Fábrica de Electricidade, que está na outra ribeira do río Mendo, é un signo de modernidade que supón a primeira gran alteración desta paisaxe emblemática.

22.- A Feira Nova e o Valdoncel arredor de 1910.

Autor: (?)

A «Feira Nova», adicada ó gando fundamentalmente, deriva da compra desa finca do lugar de Cachiñas que o Concello adquiriu no 1864 a Dª Josefa Bazán y Bermúdez. Deixou de existir esta feira a principios da década de 1980, sendo substituída por outra «Feira Nova» no lugar de Talai.

23.- Rúa do Valdoncel arredor de 1905.

Autor: Ferrer.

Á dereita vemos a capela do Patrón San Roque, hoxe reconvertida en «oficina» dunha caixa de aforros.

24.- Debe se-la Procesión do Venres Santo (aínda que o autor pon na foto que é do Xoves Santo) na Praza do Campo no 1894. Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

É esta unha das imaxes máis espectaculares do Betanzos decimonónico na que destaca a procesión antedita, á que asistía gran número de xente coas súas mellores vestimentas.

Resulta curioso o Camiño de Santiago, delimitado por árbores, que atravesa o Campo e sigue polo Rollo, á beira de leiras e algunhas casas. Do convento de Santo Domingo cara ó sur había leiras fundamentalmente.

O adro de Santo Domingo estaba delimitado por un muro, que se abría nunha escalinata central converxente cara arriba e máis nunha rampa lateral que permitía garda-los cabalos nunha porta que alí se abría. A través dese adro, e dentro do antigo mosteiro de Santo Domingo (porta rematada en arco de medio punto) funcionaba desde o 12 de novembro de 1882 o Teatro Alfonsetti. Pegado o convento estaba, en primeiro termo, o Hotel Comercio, que, xunto coas casas que hai máis ó sur, sería substituído polas casas de galerías que hoxe vemos e que tapan por completo esta parte do convento.

Onde hoxe hai taxis, daquela había «carrilanas» ou coches de cabalos que facían a mesma función, sobre todo cara a Santiago de Requián, onde, desde o 1883, funcionaba a Estación de Ferrocarril chamada do Norte (pola compañía chamada «Caminos de Hierro del Norte de España»), na liña Palencia-A Coruña.

25.- Soportais da Praza do Campo arredor de 1890.

Autor: ¿Francisco Javier Martínez Santiso? Xentileza de D. Ricardo Martínez Longueira.

A fotografía é anterior a 1900, xa que aínda non estaba construída a casa dos García Naveira (arredor de 1897), de estilo Segundo Imperio francés. No seu lugar vemos esas dúas casiñas antigas, con balcóns tradicionais de madeira e soportais que, polo menos nun caso, son semellantes ós que se conservan na Fonte de Unta, tipolóxicamente máis antigos que os de arcos e que poden datarse arredor do s. XVI. Os soportais de arcos de cantería son un intento de converter ó Campo en Praza Maior, nome que se lle deu nos anos 40 do s. XIX, imitando á Praza Maior de Madrid e outras máis, pero sen poder ser cadrada, como é de rigor. Eran os anos (1845-6) nos que tamén se estaba a pavimentar-lo Campo co decorativo enlousado de cantería en forma de estrela, tomando como centro a Fonte de Diana.

Resulta tamén interesante constata-la substitución que se está a facer dos balcóns corridos de madeira por galerías. Vemos, así mesmo, a Farmacia de Cortiñas e unha rica paisaxe humana con algúns carros do país e atados de leña...

26.- Praza do Campo, arredor de 1905.

Autor: Ferrer.

Xa está construída a casa dos García Naveira en estilo Segundo Imperio, pero aínda non estaba feita a de «Doña Agueda» (proxecto de 1911).

Vese perfectamente a pavimentación de 1845-6 do Campo («Plaza de Arines», desde 1897) e hoxe, como daquela, os nenos seguen aquí a xogar.

27.- Praza do Campo arredor de 1930.

Autor: (?)

Os automóviles empezan a domina-la paisaxe do Campo.

28.- Día de feira na Praza do Campo arredor de 1905.
Autor: Ferrer.

29.- Discurso do expresidente da Primeira República, D. Nicolás Salmerón, na presentación de «Solidaridad Gallega» no Palco da Música o 6 de outubro de 1907.
Autor: Ferrer.

30.- Praza do Campo, *ca.* 1900.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

Vista desde o adro de Santo Domingo. En primeiro plano a muralla do adro. Ó fondo vemos como aínda estaba sin facer o ensanche da Porta da Vila (1905).

31.- Nevada na Praça do Campo, *ca.* 1900.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

32.- Panorámica da Praza do Campo. 1955. Autor: Antonio Selgas Goyanes.

33.- Saída da procesión da igrexa de San Roque. 1959. A fisonomía da capela cambiou a partir de 1983 para converterse en oficina dunha caixa de aforros. As súas funcións foron asumidas pola igrexa de Santo Domingo.
Autor: Gabín.

34.- O Edificio Archivo arredor de 1900.

Autor: Ferrer.

Diante, dúas carrilanas que facían o correo á Estación do Norte. Ó fondo, o hospital de San Antonio, a capela de San Roque e a «Torre do Reló».

35.- Procesión de San Roque arredor de 1933.
Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Xentileza dos seus herdeiros.

36.- A vella Rúa dos Ferreiros (neste tempo, de Roldán) e a Porta da Ponte Nova arredor de 1920.
Autor: (?)

37.- Porta do
Cristo da Ribeira
arredor de 1910.
Autor:
Francisco Javier
Martínez
Santiso.

38.- Igrexa de Santiago. 1899.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso. Estaban iniciándose os traballos de demolición da torre da fachada da igrexa e a súa posterior substitución por dúas neogóticas. Ó mesmo tempo, rebaixouse o chan da igrexa e do adro (véxase o obreiro) co fin de darlle máis altura ó conxunto.

39.- Igrexa de Santa María do Azougue arredor de 1904.

Autor: Avrillón.

Esta fotografía aparece no libro de festas de 1905. No Libro de Festas de 1901 hai unha parecida, pero o interior do rosetón da igrexa está por facer.

BETANZOS—Iglesia de Santa María—Avrillón fot.

40.- Igreja de San Francisco arredor de 1910.

Autor: Lacoste.

Igrexa de San Francisco antes das obras da Casa Residencia, realizadas entre 1914 e 1919.

41.- Augadoras e demais mulleres na fonte de Santa María arredor de 1930.

Autor: Francisco Javier Martínez Santiso.

A traída de auga que se fixo na Segunda República cambiou a paisaxe humana das nosas fontes.

42.- Rúa do Castro arredor de 1910.

Autor: (?)

A casa Becaría, antes dos Leis e agora de Romay (a que ten o escudo á esquerda) foi modificada nos anos vinte. Tamén estaba sen facer a nova fachada de 1923 da Casa Núñez (primeira pola dereita), hoxe Centro Internacional de Estampa Contemporánea. E chama a atención o último soportal baixando, que debeu desaparecer arredor de 1920. Nas décadas de 1870 e 1880 o Concello pagou os veciños por deixar derrubar os demais soportais desa beira da rúa, que viñan desde a Rúa Travesa ata unha casa máis arriba da que se ve na fotografía.

43.- O Globo de Betanzos, 16 de agosto de 1968. Autor: César, Estudios Blanco.

